

ШЛЯХІ

ШЛЯХІ

Юрый Малаш

...як хочацца верыць у набліжэнніне
дня Праўды жыцьця...

Сусъвет душою беларуса

альбо *Мой шлях да Беларусі*

*...Блukaочы па старонках кніг, пажаўцелых рукапісаў
і цярэбячы ў роздумах памяць спрадвечную,
наўмысна злучуся і застануся ў таямнічых абшарах
духоўнага жыцьця маіх продкаў.*

*Толькі тут я адчуваю дзівосны спакой і замілаванасць
да жыцьця: гістарычныя факты ператвараюца
ў нейкую чарадзейную мелодыю, якая прыцягвае
да сябе і ціха лашчыць сваімі нябачнымі крыламі.
Магчыма, так нараджаеца казка.*

*Магчыма, так пачынаеца нашае знаёмства
з невядомым, маўклівым, але прыгожа-таямнічым
Сусъветам, які захоўвае для чалавека незылічоныя скарбы.
Кожны з нас далучаўся да гэтых скарабаў,
але ня кожны іх заўважаў. Яны зараз съпяць
у глыбіні душы кожнага з нас, пакуль мы
не зварушым іх раптоўным выбухам падзеяў,
якія моцна ўсхвалююць нас прыемным
ці балючым і трагічным бокам “звычайнага забыцця”...*

Шлях свой да Беларусі пачаў я ў далёкіх 1980-х. Якім вялікім адкрыццем стала для мяне тады знаёмства з філософскімі працамі Платона, Арыстоцеля, Дж. Бруна, І. Канта, Т. Карлейля, Ф. Ніцшэ, М. Бядзяева, Ул. Салаўёва. Асэнсаваныне сутнасці чалавечага жыцця, нязьведеных магчымасцяў чалавека, спазнаныне аб'ектуўных законаў развіцця грамадства – гэта сапраўды бясконцы сусвет для развіцця духатворчых здольнасцяў асобы. Філосафы накіроўваюць нашыя мары, жаданыні, гісторыкі даюць ім адпаведнае тлумачэныне, спасылаючыся на факты і звесткі пра мінулае. Памятаю, як мяне ўразілі слова М. Карамзіна пра тое, што гісторыя – гэта “*зерцалі бытія... скрижаль откровеній и правил*”, у якім кожны здолеє адшукаць патрэбнае яму... Пазыней В. Ключэўскі заўважыў, што М. Карамзін задужа перанасьці сваім эмоцыямі сапраўдную гісторыю. Аднак так, як М. Карамзін, больш ніхто ня здолеў данесці да чыгача нябачны Дух гісторыі. Гісторыя на памылках грамадстваў і асобай вучыць нас, як траба жыць і будаваць сваё жыццё надалей. Але вельмі рэдка гэта атрымліваецца, бо “*даведацца — гэта вымагае ведаць шмат, але трэба яличэ больш паразважаць, каб быць здольным выкарыстаць гэтую веды, каб... вивучыцца будаваць і рухаць грамадскі парадак.*” (В. Ключэўскі).

А потым быў “*знаўца душы рускага чалавека*” Фёдар Дастанскі, продкі якога паходзілі з Беларусі. Мне пашчасцьцяла набыць ягоны “*Дзённік пісьменьніка за 1877 год*”, выдадзены ў 1895 годзе. Упершыню давялося супаставіць разам пісцілагію французаў, немцаў, славянаў у такім па-мастаку вялізарным, паводле сусветных маштабаў, а разам з тым “*простым*” і пісцілагічна адчувальным выглядзе, як гэта “*намаляваў*” пісьменьнік, бо тое, пра што разважаў аўтар было зразумелым, да болю, праз стагоддзі. На прыкладзе герайчнай съмерці рускага афіцэра Фамы Данілава, закатаванага за тое, што адмовіўся прыняць магаметанства Ф. Дастанскі расчыняе перад намі нацыянальна-палітычную, культурна-грамадскую атмасферу жыццяў Расіі канца XIX ст. Пісьменьнік адпостроўвае ня толькі прычыны бедаў свае краіны, ён вышуквае і знаходзіць тое Найвышэйшае, што ва ўсе часы складае духоўную моц народу — гэта “*тая вільня духу, на якую можа ўзысьці народ, калі на тое прыйдзе час ... гэта адвечны дар велікадушнасці, што нарадзілася разам з народам... нават праз стагоддзі рабства ён (дух) захоўваецца... непацікодлісцю у сэрцы гэтага народу*”. Якія вечныя каштоўнасці могуць страціць людзі, так і не даведаўшыся пра тое, што існуе побач... Колькі часу патрэбна, каб слова Генія начало гучаць у грамадстве?

Кажуць, “*кожны чалавек у душы пазіт*”, і адчуць паэтычныя пералівы душы да часоў гісторыі мне вельмі дапамаглі пээты “*сярэбранага веку*”. Невычарпальны ў паэтычных і гістарычных фантазіях В. Брусаў, скептычны містык Ф. Салагуб, жыццясыцьвярджальнік К. Бальмант. Неспазнанай таямніцай “*рускага духу*” прываблівалі героі з карцінай В. Васьняцова, І. Білбіна. Прыймна зьдзіўлялі ёўрапейскія “*казачнікі*” Арнуво, мадэрновыя і “*звышэрэалістычныя*” сны Аіры Русо. Але асабліва зачароўвалі лірычна-касмічныя роздумы беларускага эстэта Максіма Багдановіча і вытанчаная пазія Наталыі Арсеньневай, творы якіх прыадчынілі чароўную прастору прыгожага зорнага Сусвету, без пазнаньня якога я ўжо ня мог вольна “*дыхаць*”.

Заглядаюць зоры белыя вузоры
У бяздоныні неба... ціша... цішыня...
Поўныя пакуты стромкіх хвойў хоры
Гімн съплююць ночы... ціша... цішыня...
Не шумяць галіны маладой асіны,
Аб адвечных страхах, векавой нудзе,
Толькі ў лагчыне, дзе туман лёг сіні,
Часам ночны вецер глуха загудзе...

(Н. Арсеньева. Зорка. 1928 г.)

Цяжка ўявіць, што гэтыя панадзянія, пяшчотныя і мілагучныя беларускія словаў напісала руская жанчына, якая нарадзілася ў далёкай Грузіі. Творчае жыццё Н. Арсеньневай цалкам належала ідэі Адраджэння Беларусі і было неразлучнае з “*беларускай Мекай*” — Вільній. Пазыней я даведаўся, што ў 1940 г. “*ад капцюроў ГПУ*” і казахстанскай

высыпкі яе выратавалі беларускія пісьменьнікі на чале з Я. Купалам. Верш “Малітва”, напісаны Н. Арсеньевай у 1943 г., стаў для змагароў за “васільковую і неўміручую Беларусь” нацыянальным гімнам і патаемнай малітвой за родны свой Край. “Пякучым сымбалем болю” была для Н. Арсеньевай беларуская зямля, якой яна прысьвячала свае ўзынёслыя патрыятычныя малітвы...

Магутны Божа! Уладар сусьветаў,
вялікіх сонцаў і сэрг малых,
Над Беларусяй, ціхай і ветлай,
рассып праменьні Свае хвалы.
Дай урадлівасць жытнёвым нівам,
учынкам нашым пашлі ўмалот.
Зрабі свободнай, зрабі шчаслівай
краіну нашу, і наш народ!

(Н. Арсеньева. “Малітва”. 1943)

У 2002 годзе ў Беларусі праходзіла грамадскае абмеркаванье нацыянальнага гімну. Частка беларускай інтэлігенцыі (Саюз пісьменьнікаў, Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, мастакі, тэатральныя дзеячы, навукоўцы) прапанавалі зрабіць нацыянальным гімнам “Малітву”, але ўлады не прыслухаліся да гэтай съятой прапановы.

Шукальне зямнога сэнсу жыцця набывала асаблівую, нязьведеную, а часам таямнічую афарбоўку пасыля паездак па гісторычных мясцінах, калі ўзыходзіў на мурваныя вежы старажытных замкаў, глытаў цішыню ў хорах манастыроў і пакінутых, разбураных цэркваў... Менавіта тут, паглыбляючыся роздумамі і пачуцьцямі ў таямніцу гісторыі, нібыта адчуваў далёкую мелодню, якую нехта дасылаў з нябесаў, каб абудзіцца ад гэтага зямнога сна і дакрануўся да Вечнага...

Гэтая нячутная мелодыя пранікала ў мяне і закранала невядомыя акорды дзесьці там, у глыбінях душы... Нібыта магнітам, яна прышыгвала сваім незвычайнімі гукамі і ўзбагачала пяшчотай і радасцю душу, набліжаючы яе да дзівосных, казачных далячыніј... Такія пачуцьці шматкроць наведвалі мяне ля блакітных лясных азёраў і на купальскім лузэ каля рэчкі, адкуль было бачна высокое гарадзішча ў атачэнні цёмна-зялёных дубоў і хвояў. І вось, як у запаволеным сyne, пачыналі зьяўляцца ў мроях празрыстыя абрыйы людзей. Быццам галасы і слова іх чуеш, і нават съпевы, ды бачыш, як каля рэчкі на съвітаныні водзяць карагод... Усё вакол напаўняеца зусім невядомым жыццём, можа ў другім вымярэнні, можа, у казачным часе. У нейкі момант ты быццам узыняўся ў нябесы і... паяднаўся, злучыўся ў хвалях прыемных пачуцьцяў з гэтай зямлёю, травою, лугамі, узгоркамі, цёплым паветрам, халодна-празрыстай рэчкаю, з людзьмі, якіх быццам няма, але ж існавалі тут сотні, тысячы гадоў таму, у мінушчыне роднай і блізкай. Хто працаваў на зямлі, хто ваяваў, паміраў у змаганынях за родных і блізкіх, хто марыў пра цябе з надзеяй і магутнай вераю ў будучыню роднай зямлі.

Колькі разоў у юнацтве прыступаўся я да начной цішыні, углядваўся ўзорны акіян, марачы пра тое, каб адшукаць туго зорачку, на якой здолеў бы пажыць і, песьцю надзею, блукаючы думкамі па бязьмежных абшарах Млечнага шляху, узлятаў на срабрысты ка-валачак Месяцу, спадзеючыся даведацца: “Хто там?”... Тоё адбывалася ў збуджанай марамі недасягальней Вечнасці мае душы. Нараджаліся мроі прыгожыя, съветлья... Нечакана, быццам з далёкай мільгаючай зоркі прыходзілі маленкія феі, якія ўводзілі ў хорам свой маўкліва-чароўныя, бясконцы ў часе, захапляльны ў прыгажосці і такі жаданы ў спазнаныні. Вакол мяне гучала музыка, то была дзівосная сімфонія ад вечнага Тварэння, мелодыя зямнога і незямнога Хараства.

А потым, нараніцы, прыходзіў Яны і прымушаў забыцца на дзівосныя мроі, чароўны ўспамін аб Вечнасці, бясконца прыгожай і таямнічай. Тады мае патаемнай мары на неакрэслены час зынкалі, бо “клікала труба ў паход”, на будаўніцтва разывітога сацыялізму...

Выбух, заўсёды патрэбны выбух, каб адчуць унутры той штучны Падман, той наўмысны Зыдзек, каб пабачыць “другімі вачыма” той дасканала паставлены аднаколерны

сыпектакль скамарохаў, у якім удзельнічаў і ты... з маскаю павадыра, а пасыля, перад дзьвярыма ўлады кіруючай, ты адзіваў маску іншую — рабскага халуйства...

Ведаю, словаў маіх ня хопіц і часу, каб пералічыць тыя Зьдзекі часам нябачнага цара Ірада і ягонага войска, каб выказаць прауду пра тое, што з намі было... каб усьвядоміць пасыля тое адзінае, адвечна шчырае, што ніколі не павінна згаснуць, а найсьвядомей жыць у кожным сэрцы — БАЦЬКАЎШЧЫНА.

Я шмат зрабіў памылак у жыцьці, але ж найбольш асэнсанай сёньня стала для мяне тая, што звязаная з роднай беларускай мовай, якой я быў пазбаўлены ў дзяцінстве і ад успрыняцця якой съядома імкнуўся адмежавацца ў школе. Безумоўна, школа дала мне маленьку прыступку, каб узыняцца і падзвініцца на хараство і мілагучнасць яе, каб зразумець (значна пазней, на жаль) той невычэрпны скарб гістарычнай і духоўнай інфармацыі, які захоўвалі, для мяне і майго народу, беларуская мова. Але я ня здолеў тады, бо мне было абыйкава, мяне цікавілі іншыя прадметы, іншыя гульні і захапленні, а родная мова не мела прэстыжнага і ганаровага месца ў вялікім горадзе Менску... Хутчэй атрымлівалася наадварот: тых, хто размаўляў на ёй, мы, "гарадскія", зневажалі, съмяяліся над іхнім "сляянскім" вымаўленнем і выглядам...

О, які вялікі і магутны Монстр быў гаспадаром і "бацькам" нашых нацыянальных пачуцьцяў і матэрыялістычных ідэй... Мы ведаєм сёньня ягонае імя — бальшавізм і камунізм, апранутыя ў форму паліткамісарай і чэскія боты, упрыгожаныя саўдэпаўскім брылём. Ягонае вострае джала і доўгія шчупальцы рабілі ўсё, каб высмактаць нацыянальную памяць, уцягнуць яе ў бяздонны калодзеж "сапраўдных" інтэрнацыянальных і класавых ідэй марксісцкага Монстра...

Няўжо патрэбен яшчэ больш сумны і гаротны для Айчыны час, каб у апошнюю хвіліну зразумець, адкуль народ павінен чэрпаць жыватворную і бесьсмяртную моц, каб Пазнаўць і Тварыць, Змагацца і Верыць, шчасльіва Кахаць, але заўсёды чакаць, што з ім можа быць пасыля... калі чалавек здрадзіц Вечнай Ідэі Сусъветнага Жыцця тут на Зямлі, бо ніколі, ніколі падман ня зможа перамагчы съветлы пачатак Жыцця...

Непазбежнасць развіцця гістарычных законаў разам са штодзённай ахвярнай працай духоўных асілкаў-адраджэнцаў роднай краіны стварылі напрыканцы 1980-х унікальную сітуацію ў Беларусі.

Тыя, хто началі ўсіх выказваць свае нацыянальна-арыентаваныя погляды, тыя, каму ня боязна было адстойваць свае думкі на шматтысячных дэманстрацыях, у кабінетах улады, тыя хто пачаў вывучаць гісторыю і культуру Беларусі ў сховішчах архіваў, аптыгаваць жывых яшчэ съведкаў мінулага, збораць па вёсках песні і паданні пра свой край і друкаваць гэтыя звесткі ў самвыдах, дзяржаўным друку, гаварыць пра гэта па радыё і тэлебачаныні — тых незвычайных герояў сучаснасці пачалі, спачатку, "таціху", а потым з гонарам вітаць у роднай краіне... А галоўнае, улада была змушаная прыніць Закон аб мове, у якім прыярытэтнае значэнне надавалася пашырэнню ўжывання беларускай мовы ў грамадстве (вядзенне справаводства, а галоўнае, **выкладаныне ўсіх прадметаў** у школе па-беларуску). З вялікай надзеяй гэты Закон быў успрыніты беларускай інтэлігенцыяй, але ж... гэты Закон, як і шэраг іншых, так і застаўся "доўга жыць на паперы". Тым ня менш, ужо існавалі і зьяўляюцца новыя, надзвычай праудзівія ваенныя раманы Васіля Быкова, Алея Адамовіча, захапляючыя і насычаныя гістарычнай даўніной аповесыці Уладзіміра Каараткевіча, кранаўчыя душу паэтычныя заклікі Ніла Гілевіча, Рыгора Барадуліна, Генадзя Бураўкіна. Абуджаць душу мяне як беларуса дапамагалі найцікавейшыя краязнаўчыя, этнографічныя, культурна-гістарычныя адкрыцці пра Беларусь ў кнігах і публікацыях Адама Мальдзіса, Арсения Ліса, Генадзя Кісялёва, Уладзіміра Калесыніка, Міколы Ермаловіча, Міхася Раманюка, Валянціна і Антона Грыцкевічаў, Міхася Ткачова, Леаніда Дробава, Зянона Пазняка, Алея Марачкіна, Уладзіміра Конана, Яўгена Сахуты, Віктара Шматава, Міколы Грынчыка, Генадзя Каханоўскага... Ды хіба пералічыш усіх волатаў беларускага Адраджэння 1980-х...

"Памятаце, Беларэцкі, вашу прадмову да "Беларускіх песен, балад і легенд". Я памя-

таю: “Горка стала беларускаму майму сэрцу, калі пабачыў я такую занядбанасць нашых лепшых, залатых нашых слоў і спраў”. Цудоўныя слова, за іх толькі даруюць вам усе грахі... А што казаць, калі не толькі беларускае маё, калі чалавече маё сэрца баліць ад занядбанасці нашай і агульнай, ад болю, ад бяссільных слёз няшчасных матак. Нельга, нельга так жыць, дарагі Беларэцкі. Чалавек добры, а з яго робяць жывёлу. Ніхто, ніхто не хоча даць яму магчымасць быць чалавекам. Відаць, нельга праста крыкнуць: “Абдыміцеся, людзі!” И вось ідуць людзі, на дыбу ідуць. Не дзеля славы, а дзеля таго, каб забіць пакуты сумлення – як часам іззе чалавек, не ведаючы дарогі, у пушчу ратаваць сябра, бо сорамна, сорамна стаяць. Ідуць, блыгтаюць, гінуць. Ведаюць толькі, што не такім павінен быць чалавек, што нельга яму абяцаны рапсікую канюшыну, што шчасце яму патробна пад гэтымі вось дымнымі столямі. И мужнасць іхня большая, чым у Хрыста: яны ведаюць, яны не ўваскрэснуць пасля распяцця. Толькі крукі над імі будуць лётаць ды плакаць жанчыны. И, галоўнае, святыя іхня маци.”

(Уладзімір Каараткевіч “Дзікае паляваньне карала Стакха” 1964 г.)

Беларусы ізноў пачалі абужацца пасыля доўтага летаргічнага сну...адчуваць сваю гістарычную моц і годнасць, каб быць людзьмі і нацыяй вольных, незалежных гаспадароў на сваёй старажытнай зямлі, каб адшукаць свае беларускія формы жыцця, пра якія марыў у 1920-я Ігнат Абдзіраловіч.

“Каб запэўніць нашаму народу вольную творчасць ува ўсіх галінах жыцця, трэба стварыць і адпаведныя свае, беларускія формы жыцця. Гэта ж зусім ясна, але ў съветальным імкненні духовага адраджэння хаваецца і вялікая небяспека: каб як замест чужацкіх мэсіянізма не стварыцы свайго ўласнага, каб як знайдзеныя формы новага беларускага жыцця не зрабіліся для нас саміх вялікай турмой і зьдзекам. Бо на прыкладзе чужацкіх мэсіянізма мы бачылі, як страшная сціскае жыццё атрымаўшая адпаведную неакрэсленую уладу форма...”

(Ігнат Абдзіраловіч “Адвечным шляхам” 1921г.)

Чаму і як, магчыма дзякуючы ўпартасці волі, вялікай духоўнай упэўненасці, якая штурхала раней і накіроўвае сёньня нацыянальных герояў наперад, каб аб'яднаць вакол сябе на барацьбу за родную Бацькаўшчыну “пастухмяных”, “звычайных”, “талерантных” беларусаў. Адзін выпадак складаецца з тысяч маленых дробязяў, часам дакладных рэчаў, але ў большасці выпадкаў жыццё штурхася і вядзе наперад тых людзей, хто марыў пра лёс Бацькаўшчыны раней, мабыць, у падсвядомасці, мабыць, у тых дзівосных мроях. Тады, калі ты прысьвячаеш сябе роднай Айчыне, непахісная прага Жыцця перамагае Страх, Сумненне, Выпадак...

Ня буду крываць душою... Я адзін з тых, каго “падштурхнула” наперад магутная хвала беларускага Адраджэння 1980-х. На жаль, не адразу пачынае гарэць сырая лучына... Можа таму, кожнае імгненьне жыцця патрабуе ад чалавека новых, арыгінальных пошукаў, якія раней здаваліся яму недасягальнымы. Мне пашчасціла, што лёс прывёў мяне ў “мясцоўасць святая-святых”, — у старажытнае Заслаўе, каб дакрануцца да яго гісторыі, звязанай з непахіснай і гордай князёўнай Рагнедай, дачкой полацкага князя Рагвалода. Менавіта з яе пачынаецца шлях беларусаў у летапісной гісторыі, менавіта Рагнеда і яе сын Ізяславі сталі для беларусаў гістарычным сімвалам святой барацьбы за родную зямлю, сімвалам непахіснага змагання за права свайго народа, герайчным прыкладам вялізарнай мужнасці і грамадзянскага гонару. У X стагоддзі Рагнеда і Ізяславі съмела і рашуча сцівердзілі гэтыя адвечныя духоўныя каштоўнасці кіеўскому князю Уладзіміру... Сцівердзілі дзеля таго “каб людзьмі звацца”. Менавіта таму, на працягу стагоддзяў, Рагнеда і яе нашчадкі сталі для беларусаў маяком, нязгаснія промні якога асьвятлялі шлях караблю з лепшымі сынамі і дачкамі Бацькаўшчыны да берагу іх святой зямлі, дзе пануе спрадвечны, вольналюбівы Дух Жыцця.

Калі ты ўвайшоў у чыстыя воды жыцця продкаў, і твой разум, як і твая памяць, імкнунца адшукаць вытокі, імкнунца дакрануцца да нязьведенага, каб аббудзіцца самому ад хлусьлівых абяцанак, якімі песыццац “зьверху”, то хутка ты знайдзеш той асьвечаны бераг... А

на тым съятым беразе ты адшукаеш неспазнаныя скарбы, і Вера продкаў падаруе табе незылочоную моц...

Можа, некаму будзе цяжка паверыць, але я неаднойчы марыў знайсыці ў гісторыі Беларусі асобу, захопленую ідэй існаваныя жыцця ў Сусьвеце... Так адбылося маё знаёмства з беларускім “баянам”, дасыльчыкам даўніны, вытанчаным графікам, адным з “першапраходцаў” нацыянальнага беларускага мастацтва і першым беларускім касмолагам “небазанаўцам” Язэпам Драздовічам. Ці ж нядзіва было даведацца, што ў 1930-я гады гэты чалавек вывучаў астраномію, марыў пра касмічныя падарожжы, стварыў эскізы “шматнайней касмічнай тарпеды”, падрабязна запісаў, якія неабходныя рэчы спатрэбяцца на касмічным караблі “зямным турыстам”. У 1931 г. Я. Драздовіч выдаў першую на беларускай мове (і адзіную пакуль на Беларусі) папулярную кнігу па астрономіі “Нябесныя бегі”, яку ўпрыгожыў 15 астронамічнымі лінарытамі з глумачэннямі. У манаграфіі “Тэорыя рухаў у касмалагічным значэнні” (1949) ён падсумаваў сваю 40-гадовую дасыльчую працу і прывёў каля 20 гіпотэзаў утварэння і развіцця планетай Сонечнай сістэмы. Гэтак, Драздовіч съцвярджае, што “нашая Зямля ўтварылася не ад Сонца, а паходзіць яна з парназоркавай сістэмы ў пары з Марсам, якая знаходзілася дзесьці ў неадведанай даўніне, пакуль не была захопленая прысягам Сонца ў свою сістэму... Зямля ўспала на арбіту Месяца, які стаў спадарожнікам Зямлі... а Марс успаў па арбіту побач з арбітой Зямлі.” Паводле Драздовіча, цывілізацыя на Зямлі ўзынікла з дапамогаю іншых касмічных цывілізацый — карціна “Космас”, напісаная 1943 г., зьяўляецца мастацкім увасабленнем гэтай ідэі.

Я. Драздовіч валодаў унікальнымі здольнасцямі: падчас сваіх астральных сноў, ён “вандраваў” па планетах Сонечнай сістэмы. А пасля запісаў і замалёваў “пабачанае”... Захавалася больш за 10 спыткаў запісаў з пабачанага ім “Жыцця на Месяцы”, “Жыцця на Марсе”, “Жыцця на Венеры”. Ягоныя жывапісныя і графічныя творы з'яўляюць сярод толькі незямной архітэктурай гарадоў на Месяцы (“Панарама горада Трывеж”, “Падземны тунель на Месяцы”, 1930-я гг.), але і іх спалучэннем з вельмі знаёмым нам старажытнаславянскім, старажытнагрэцкім архітэктурнымі формамі (“Умацаваны горад Аргентон”, “Аргаполіс — горад рамёстваў” ды іншыя); незвычайнімі ландшафтамі садоў і каналаў на Марсе, астронамічнымі будынкамі і непадобнымі на зямлянаў тварамі жыхароў Сатурна (“Сустрэча вясны на планете Сатурн”, “Абсерваторыя на Сатурне”, 1930-я гг.).

Беларускі “небазнаўца” (Я. Драздовіч называў свае астронамічныя захапленні “небазнаўствам”) марыў аб заканчэнні войнаў — “самага вялікага зладзейства на Зямлі” — і прапаноўваў вызваленя ўсіх вайны сродкі накроўцаў на будаўніцтва школаў, бальніц, музеяў, астронамічных абсерваторый... на падрыхтоўку да “міжпланетарных падарожжаў, перш за ўсё на Месяц” (1933 г.).

Пакуль беларусы не асэнсавалі велич і значнасць філософскіх раздумаў і мастацкіх твораў “беларускага Леанарда да Вінчы”, як называў Я. Драздовіча ягоны сябра, мастак П. Сергіевіч. Зорны час Драздовіча яшчэ наперадзе...

Ёсьць яшчэ адна надзвычай цікавая акалічнасць, якая раскрывае духоўны съвет Я. Драздовіча — невядомага песьняра, съведкі свайго часу, народнага “баяна”. Я. Драздовіч неаднойчы “браўся за пяро”, каб пасправаваць сябе ў пісьменстве. Большасць Драздовічавых незвычайных гісторыка-пазнавальных твораў засталіся ў рукапісах. Сярод іх ёсьць адзін найбольш, на маю думку, вызначальны для разумення грамадзянскай пазыцыі аўтара.

Старана мая
Стараадаўняя,
Ты была для нас
Калісь славная,
У сям'і славян,
Як дастойная,
Незалежная і
Свабодная.
Непагорджаная,
Непакутная,
А свабодная і магутная

Духам сільная,
Правам праўная,
Старана мая,
Старадаўняя...

Такім словамі Я. Драздовіч пачынае сваю паэму “Трызна мінуўшчыны”, альбо “Песьні мінулага” (1936). І праз гады забытай музыкай ліоцца ў сэрца наша гукі, слова, якіх мы ня ведалі, ня чулі, але якія так пышчотна грэюць нас... Уся гісторыя беларусаў ад пачатку VI ст. да канца XIX ст. паўстае ў нашым уяўленыні. Гэта прыклад таго, што можа выказаць спрадвечная песня народу, якую “падслухаў” і запісаў пісьніар...

Колькі разоў мне даводзілася чытаць гэты ўрывак перад школьнікамі, настаўнікамі, я заўсёды бачыў іх усхваляваныя очы. І толькі тады разумееш: О, ЯКАЯ МАГУТНАЯ МОЦ РОДНАГА СЛОВА...

Цяжкі крый узынялі на свае плечы беларусы: тыя, хто быў закаханы ў родную зямлю, тыя, хто жадаў, каб зъдзейсніцца духоўны запавет Рагнеды: “Не хачу разуці рабыніча”, Францішка Скарыны: “Людзі ідзе нарадзіліся і ўскормлены па сутнасці Божай, к таму месецу вялікаю ласку імаюць”, Мяледзія Сматрыцкага: “А вы, розумам надзеленыя бачыце съятую праўду, адданую на зъдзек і маўчыще”, Міколы Гусоўскага: “Ён (князь Вітаўт) прывучаў змагацца і гартаўваў іх Сілу і дух у нягодах няспынных паходаў”, Францішка Багушэвіча: “Не забывайце ж мовы сваёй, каб ня ўмёрлі”, Каруся Каганца: “Кожнаму съмелу ў очы глядзіце, Прауду нясіце з сабою!”, Цёткі: “Душа наша з дынаміту, Рука цвёрда, грудзь акута, Пара, братцы, парваць пута!”, Янкі Купалы: “Гэй, наперад, покі сэрца б’ещца, рвецца на прастор... Гэй, да сонца, гэй да зор!”, Зоські Верас: “Я не баюся жыцьцёвай буры... Больш чым цялеснай баюся съмерці Душой памерці”, Леапольда Родзевіча: “Беларусь мая несымротная... зварухніся моц крывацкая, слава наша ты крывацтва”.

Зварухнулася моц беларуская, зварухнулася галасамі і справамі съветлымі, узыляцела ў нябёсы белья, загучала словамі роднымі над зямлёю сваёй шматпакутна ды над вежамі зруйнаванымі. Колькі Часу мінула, а ў сэрцы боль не змаўкае, ня гасыне... Кліча сыноў сваіх на Змаганьне, кліча дачок сваіх на Выратаваньне... Тым, хто пачуў гэты заклік, тым хто ня чуў, але съмела скінуў ярмо са сваёй шыі, скінуў, каб вольным быць гаспадаром у роднай краіне, да сканчэння жыцця, да несымротнай Надзеі за Беларусь, за бацькоўскую Веру, нагадаю слова жывое, роднае слова, слова Я. Купалы з асалодай цудоўнай і моцай нязгаснай, каб запоўніць сэрцы стомленыя Вашы:

Табе, народ мой, згібнуты ў аковах,
З-пад сэрца песьню гэтую пяю,
І, ускрашаючы мінуўшчыну нанова,
Выказываю цяпершчыну тваю.
Сягні ў даўно заснўшыя сталецыі,
Заслону дзён уцёкшых адхілі,
І глянь, як сёньня жывуць твае дзеци,
Як ты жывеш на прадзедаў зямлі...
Ты жыў, ты панаваў у kraю родным,
Сыцярог ад чужака і законы укладаў;
Звон вечавы сход склікаваў народны,
І сход аб шчасыці Бацькаўшчыны дбаў.
Сягоныня ўсё съпіць і паастае зельлем,
Сыцярэч свой край няма ні съцен, ні рук;
Званы вячовы змоўклі, анямелі,
У ярме сагнулі людзі плечы ў крук...
Паўстань народ! Прачніся, беларусе!
Зірні на Бацькаўшчыну, на сябе.
Зірні, як вораг хату і зямлю раструсіў,
Як твой навала злыдняў скарб грабе!
...Паўстань, народ! Для будучыны шчасыце
Ты строй, каб пут на строй больш сусед;
Ня дайся ў гэты грозны час прапасыці,—
Пропашчых не пацешыць шчасьцем съвет.
Сваю магутнасць пакажы ты съвету,—

Свой край, сябе ў пашане мець прымусь.
Паўстань народ!... З крыві і сылёз кліч гэты.
Цябе чакае маці – Беларусь!

(Я. Купала. *Свайму народу*. 1918 г.)

Больш за восемдзесят гадоў мінула з часу, калі прагучала заклік Я. Купалы, але і сёньня ён павінен гучыць у сэрцах нашых, абуджаючы памяць і раздумы. Занядбаны неславутых старонак роднай гісторыі дапаможа выхаваць толькі рабскую пісіхалогію съялога пакланення ідалу, “прапанаванаму” ўладамі, якія ў 1930-я сталінскія гады зьнішчылі 90% інтелектуальнага геннафонду беларускай нацыі... Ці не таму жывём мы сёньня больш успамінамі аб духоўных здабытках Бацькаўшчыны, вышукваючы ў яе мінуўшчыне патрэбнае нам...

“Мы перш за ўсё беларусы, і ўжо потым сацыялісты ці не сацыялісты, дэмакраты ці не дэмакраты, кансервацісты ці не кансервацісты.

Захаваўшы сваю нацыю і адбудаваўшы сваю хату, мы здолеем завесіці ў сябе парадак адпаведны і нашаму сумленню, і нашаму перакананню. Хто не дбае аб нацыі, той смяртэльна хворы або самагубца, бо не можна гатавацца да жыцця і не дбаць аб самай крыніцы жыцця. Хто кажа, што любіць Айца Нябеснага, а бліжняга свайго не навідзіць – той лжэц. Хто любіць народ, а мовы яго ці культуры не прымае, той падашуканец. Служыце народу, а не людзям, любіце нацыю, а не стан яго...”

(Язэп Лёсік. *Сакавік* 1918 г.)

Чалавеку заўсёды патрэбная Вера ў свой народ. Вера ў яго духоўныя багацьці, веды пра нацыянальна-гістарычныя асаблівасці (альбо формы) яго жыцця, якія заўсёды дапамогуць адцукраць тыя матэрыяльныя каштоўнасці, без якіх пакуль не магчыма добра жыць на Зямлі. Чым больш я дасылаваў творчасць Язэпа Драздовіча, тым больш адкрываў для сябе невядомы, духоўны Космас беларусаў. Асабліва ўражвалі мяне ўласныя “адкрыцці” ў спадчыне Вацлава Ластоўскага, Паўла Трамповіча, Язэпа Пушчы, Уладзіміра Жылікі, Фёдара Ільяшэвіча... Пазма П. Глебкі “Матчыны казкі” (1928 г.) нібыта данесла да мяне адвечную, закадаваную мелодыю космаса, якая “размаўляла” са мной па беларуску..

“У віхры шалёнім імчацца плянеты,
Лясы шалясьцяць у прасыцягах раунін...
Узылёты, падзеныні, бязмэтнасць і мэты -
Падлеглыя Вечнасці — бегу гадзін.
Я чую акорды рыданыня і плачу,
Я чую сымфоній радасны съмех;
Барвовасці колерай нельга адзначыць —
Ружовых, і сініх, і белых, як сънег.
Стаю заварожаны музыкай дзіўнай,
Любуюся гамамі фарбаў нябес.
Чыясыці душа невыказана ныне
У муках страшэнных і ѿмных, як лёс...”

Тады нарадзілася моя першая “касьмічная” карціна з серыі, якую я пасыля назваў “Сусьвет душою беларуса”. Я ня мог растлумачыць, як гэта адбылося, але мастаці съвет “касмавій” Язэпа Драздовіча даваў мне съядомы “штуршок”, бо даўно такое жаданыне спала ўнутры...

Неверагодна, але ж мае пошуку філософска-паэтычнага “беларускага Сусьвету” кожны дзень прыносіці дзіўсныя знаходкі, здагадкі, якія я імкнушыся эстэтычна рэалізаваць, каб уваскрасіць занядбаныя скарбы беларускай паэтычнай думкі:

“Я – грамнічна съвечка прад Богам.
Ціхай, ціхай згараю малітвай
За блакітную к небу дарогу,
За ўзрунелыя зелена рытвы.
Усемагутны! Вось сэрца паэты
За народ Твой Крывіцкі ахвяра!
Дым кадзільны – жар вершаў – прад съветам
Узнашу да Цябе па-над хмарами.
Мы аввеяны злой сухавеяй,
І балот душыць ліпкая плесьня,

І дарма зацьвіталі надзеяй,
 І дарма снылі сны напрадвесны.
 Ў бездарожжы зблудзілі глыбока,
 Пацямнеў цёмны шлях наш цярновы...
 Не адмоў нам паслаці прарока
 З цвёрдай верай і словам агнёвым!”
 (У. Жылка, зб. “На ростані”, 1924г.)

Асабліва паспрыяла май архіўным пошукам “адкрыцьцё” ў фондах рэдкай кнігі Акадэмічнай бібліятэкі найбагацейшай духоўнай спадчыны, сабранай беларускім этнографам Аляксандрам Сержптуоўскім (1864—1940) у канцы XIX — на пачатку XX стагоддзя. Асэнсаваць адразу каштоўнасць гэтых скарабаў я ня мог, аднак адчуў невычэрпнасць фантазіі беларусаў і зразумеў, што на Беларусі існуе тысячагадовая міфапаэтычная рэальнасць, звязаная з гісторыяй старажытных цывілізацый, рэлігіяў на Зямлі.

Колькі гадоў нам тлумачылі (і тлумачаць) пра ўнікальнасць твораў старажытнага эцкага песняра і філосафа Гамэра. Колькі стагоддзяў ягоныя творы зьяўляюцца першасноўнай крыніцай ведаў для ўсяго чалавецтва... И больш за 90 гадоў павінны былі праляжаць кнігі А. Сержптуоўскага ў сковішчах навуковых бібліятэкаў, перш чым яны зноў вярнуліся да людзей. Зьведаць нашаму сучасніку тысячагадовую беларускую версію ўтварэння жыцця на Зямлі — гэта новая рэальнасць, якая дагамагае асэнсаваць сваё месца на блакітнай планеце, каб пасъля далучыцца да Вечнасці...

“Спачатку нічога не было: ні зямлі, ні яснага сонейка, а так сабе было пусто ў цёмна, што хаць ты вока выкаль. Толькі напрыкрано Богу жыць у пацёмках, от ён і стварыў свет і ўсе, што на ём... Неба зроблена так, што яно мае сем столак, ці п'ёнтрапу. Мы бачым толькі першае неба. А Бог жыве аж на сёмым... Перш небо падъходзіла да зямлі так, што можна было на яго ўсходзіць, але як людзі сагрышылі, то Бог атдзяліў небо ат зямлі і закрыў тую дарогу...”

...Зорак толькі на небе, колькі на свеце людзей: як родзіца чалавек, то анёлы й запалаць на небе зорку, а як чалавек умірае, та яго зорка падае з неба, бо яе анёлы тушаць. Калі чалавек добры, мала грэшыць, то яго зорка ясная, а калі ён грэшны, то яго зорка чуп’я блішчыць, а то саўсім не свеціць, кажуць жэ, што ён шэльма з-пад цёмнае зоркі”.

(А. Сержптуоўскі. “Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў”. 1930 г.)

На пачатку XIX ст. шэраг беларуска-польскіх пісьменнікаў, гісторыкаў (З. Даленга-Хадакоўскі, Іван Грыгаровіч, Адам Міцкевіч, Ян Чачот, Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы, Рамуальд Зянькевіч, Ян Ходзька, Ян Баршчэўскі, Уладзіслаў Сыракомля ды іншыя) неаднойчы звязваліся да малавядомых старонак гісторыі роднага краю: запісвалі беларускія песні, паданыні, вышуквалі духоўныя крыніцы і вывучаці культурныя традыцыі беларускага народу. Эпоха гуманізму і асьветніцтва, закладзеная Францішкам Скарынам, паэтам-гуманістам Міколам Гусоўскім, царкоўным дзеячом і пісьменнікам-палемістам Мялецем Сматрыцкім, канцлерам Вялікага княства Літоўскага Львом Сапегам — паўпльвала на ўсе аспекты жыцця пазнейшых асьветнікаў. Вядома ж, гэта было абумоўлены барацьбой за нацыянальную і сацыяльную роўнасць, якую вялі патрыёты, каб вярнуць краіне бытую моц і незалежнасць Бацькаўшчыны.

“Хто дбае пра грамадскае дабро, інакш кажучы пра шчасце, асьвету і славу края, хто рады прысвяціць яму самога сябе, аддаць яму ўсе здольнасці, сілы, маёмысць — зьяўляецца сапраўдным грамадзянінам... Ні асьвета краю, ні земляробства не можа больш хуткім тэмпамі рухацца наперад, пакуль не будзе ліквідавана ганебная, замшэлая на працягу вякоў і аброслая забабонамі перашкода — няволя сялянаў, якая супярочыць законам прыроды, цвярозаму разуму і нават чыстым эканамічным разлікам і выклікае сорам у сэрцах людзей...”

(Ян Чачот. З прамовы на пасяджэнні Таварыства філаматаў. 1821 г.)

Менавіта ў патаемных, казачна-міфалагічных аповедаў маёй мінуўшчыны, я пачаў вышукваць тое прыягальна-пышчотнае, тое захагляльна-дзівоснае неўтаймаванае пачуцьцё беларускай Душы, якая... пачынала “ажываць”, якая вабіла мянесваймі рэальнімі снамі, сваімі зямнымі прыцягненнямі да таямнічага, але ўжо роднага для мяне Сусвету. Магчыма, гэта прыходзілі “размаўлялі” са мною анёлы, якія імкнуліся мне дапамагчы ўсьвядоміць і пабачыць съягло

нябачнага Тонкага Сьвету. Але ж якім цяжкім бывае “прыцягненне” старых, зямных заганаў і як складана бывае адтуль узыняцца! Ды зямны і ў касымчыні лёс столык разоў дасылае нам свае “адзнакі ўвагі”, што іх немагчыма не заўважыць. Як інакш можна растлумачыць той “незапланаваны” выпадак, калі на беразе возера Сывіцязь у 1997 г. я сустрэў звычайнага чалавека, які распавядаў мне ня казку і не легенду, а найрэальнейшую реч пра сябе:

“Калі я быў маленькім хлопчыкам, я ня мог хадзіць на сваіх ногах. Ня ведаю, ад чаго гэта здарылася, але мой дзед насіў мяне на руках у возера Сывіцязь і тримаў у вадзенейкі час... Пасьля ён прыносіў мяне ў хату, закутваў мяне ў кожух, даваў піць гарбаты, настоенай на травах, і гэтак паўтаралася амаль што кожны дзень. Праз некалькі гадоў я пачаў хадзіць самастойна”.

Нацыянальны фальклор: народныя паданыні, песні, казкі, звычаі, абрады — захоўвае ў сабе такі незылічны, найбагацейшы, бачны сёньня ня кожнаму скарб, які заўёды павінен захоўвацца ў душы чалавека, што жадае стаць... заможным, прыгожым, шчасливым і... **Вечна Жывым Творцам у Сусьвеце**. А колькі таямнічых, малебных словаў захоўваюць беларускія рушнікі, посыцлікі, нацыянальныя касыці... Тканія, вышываныя ўзоры, геаметрычныя, расылінныя арнаменты праз сімваліку таемных вобразаў дзвіосна захоўваюць для нас духоўныя скарбы роднай зямлі, якія мы бачым, якім захоплена здзіўляемся і эстэтычна насычаем глыбіні свае душы, але не разумеем іх духоўнай сутнасці сёньня. На жаль, мы згубілі той чароўны ключ, які мог адчыніць пагаемны пакой ад творчай душы беларускай жанчыны... і толькі як матчыну казку ўспрымаем тое, што некалі хвалявала душу жанчыны, тое, пра што яна ніколі не казала ўсzych...

У адной з аповесцяў Я. Драздовіч прыводзіц міфапаэтычны прыклад, як дужы асілак, які мог лёгка вырваць дрэва з зямлі, ня здолеў падняць сівятую книгу мудраца, у якой былі сабраны духоўныя скарбы народу... На жаль, гэтая сівятая мудрасць была зусім не асэнсаваная (бо не выхоўвалася) у краінах былога СССР, і можа таму не ўспрымаецца значнай часткай сучаснікаў усур’ёза. А колькі намаганыяў прыкладаў і прыкладаюць кіраунікі народных хораў, музыказнаўцы, каб песня, якая сапраўдная “жывая душа народу” (Р.Шырма), засталася ў нашай памяці, абуджаючы ў “гушчарах падсвядомасці” чароўнія, даўно забытая ўспаміны.

“Выходзіла цёмная туча
З-за цёмнага лесу,
Выходзіла.
Ды не выйшла цёмная туча
З-за цёмнага лесу,
Ды не выйшла.
Толькі ціхім прыгнала ветрам
Дробненькага дажджу
Толькі ціхім...
Выходзіла к нам гаспадынка
Раненъка на ніўку,
Ды не выйшла.
Толькі слала сыноў-сакалоў,
Дочак-перапёлак,
Толькі слала.
Толькі слала дочак-перапёлак,
Нявестак-лябёдак,
Толькі слала.”

(Грыневіч А. Беларускія песні з нотамі. 1910 г. Т. I.)

Якое непасрэднае эстэтычнае яднаныне прыроды з жыццём УСЯГО НАРОДУ! Ці адчуваеце Вы, як выганчана і сімвалічна гучашь у паўторах песні з гарманізаваныя Думкі, Надзеі і Малітвы беларусаў? І каму паслала гаспадыння-маці сваіх “сыноў-сакалоў” і “нявестак-лябёдак”? Ды чаму і якую “цёмну тучу” прыгнаў ветрык з дробненькім дажджком? Адчуваеце, тут сапраўды бязъмежная і велічная сыпейная мудрасць нашага народу...

Калі чалавек губляе памяць, ён губляе найвялікшую асалоду жыцця, бо ня можа спаз-

наць свой асабісты шлях на зямлі, як і шлях да Сусьеветнага Жыцьця. Калі народ пачынае забываць свае духоўныя карані, мову, звычай, народныя рамёствы, (што, часьцей за ўсё, адбываецца пад ідэалагічным каўпаком), такое “забыцце” прыводзіць перш за ўсё да зынішчэння нацыі, да стратай, якія немагчыма падлічыць у фінансавым эквіваленце... Але ж расплата за духоўна-маральнью, навуковую ці палітычную здраду чакае частку народу і ягоных павадыроў пасыля съмерці там, у іншабытных прасторах жыцьця, якое часам жудасна “прасьвечваецца” нам з Апакаліпсісу Яна, ці з твораў Данте, Босха, Гётэ, Ф. Дастаеўскага, Я. Драздовіча (карціны “Пагоня-Ярыла”, “Нірвана”), а лепш за ўсё — з духоўных адкрыццяў, якія зрабіў у книзе “Ружа съвету” рускі паэт і мысльяр Даніла Андрээў. Аўтар дае нам магчымасць пабачыць “чысыц” дэмантічных сусьеветаў, куды, адпаведна сваім учынкам, пасыля съмерці трапляюць эфірныя целы зямных людзей.

“...Апавяданье дасягнула Агра, слою чорных пароў... Гэты слой, як і ўсе чистцы, ня мае касымічнай працягласці. Таму тут няма ні сонца, ні зорак, ні месяца... цьмяна высьвятляеца зямля, як бы нацягнутая кривёто... Знешне тыя, хто трапляе ў гэты съвет, трошкі падобныя на гномаў, але формы пачварныя і брыдкія. Рост зменшаны. Рухі запавольнены. Ніякай матэрыяльнасці, што замяняла б адзеные, іх цела не выпраменьвае: валадарыць бездапаможная галізна. Адна з пакутаў Агра — пачуцьцё бездапаможнага сораму і сузіранье асабістага ўбоства. Другая пакута ў тым, што тут упершыню з'яўляеца аскомістая літасцівасць да іншых такіх самых і прыходзіць разуменне часткі сваёй адказнасці за іх трагічны лёс... Трэцяя пакута гэтых няшчасных — страх. Ён тлумачыцца наяўнасцю ў Агры іншых істотаў, драпежніц дэмантічнай натуры: іх называюць волграмі... памерамі з ящара мезазойскай эры з надзраватаю шэраю скурай... У зъвярыным жаху перад волграмі бедныя гномы хаваліся па кутах або пракрадаліся, стаўшы дыханыне, ля прыступак забудоваў, аблюбаваных гэтымі пачварамі. Быць зъедзеным, а дакладней, быць усмактаным волграй праз яе порыстую скuru азначала памерці ў Агры, каб пазней узьнікнуць яшчэ ніжэй, у Буствічы ці ў найжахлівым Рафагу....”

У свой час, калі я параўноўваў апісанье славоў Агра з карцінай Я. Драздовіча “Пагоня-Ярыла” (1922 г.), то быў незвычайна зьдзіўлены мастацкім падабенствам асобных частак карціны і літаратурнага тэксту Д. Андрэева, упершыню надрукаванага ў 1991 годзе...

Спазнаваць гісторыю народаў, яго мінулае (каб параўнаць з днём сёньняшнім і зазірнуць у будучыню) мне вельмі дапамагалі практычныя заняткі па археалогіі і добры ілюстрацыйны матэрыял, які можна знайсці ў навукова-папулярных выданьнях. Мянене прываблівала тэма паганства славянаў, якая давала такі неабсяжны і цікавы матэрыял для роздумаў, што некалькі гадоў я быў літаральна прышіснуты аграмадным валуном захапляльнай інфармацыі, а кожны дзень прыносіў незвычайнія знаходкі і значна пашыраў зямныя межы “звычайнага” съветаўспрыманья. Здавалася, цяжка знайсці штосьці больш цікавае пасыля знаёмства з цудоўнымі манографіямі акадэміка Барыса Рыбакова “Язычніцтва старажытных славянаў” і “Язычніцтва старажытнай Русі”, але ж “Патаемная дактрына” Алены Блавацкай, разам з працамі расейскіх вучоных А. Афанасьевіча, Дз. Ліхачова, А. Лосева, Г. Бацішчава, В. Васіленкі, М. Талстой, беларускіх дасыледчыкаў У. Ляўка, М. Чарняўскага, Г. Штыхава, М. Кацара, Л. Дучыц дапамагалі бачыць у старажытных амулетах-абярогах, фібулах, спражках, падвесках, узорах і арнаментах ня толькі дэкараратуру-ўжытковую функцыю, але адчуваць і не-пасрэдную сувязь гэтых рэчаў (і тых, хто іх вырабляў) з Вышэйшымі носьбітамі жыцьця ў Сусьевце. Менавіта тут, на гэтых узорах, “чыталася” зашифраванае пасланыне да чалавека, каб ён не згубіў сябе ў барацьбе за выжыванье з Прыродай і... з людзьмі.

Сёння ёсьць добра ілюстраваныя выданы, прысьвечаныя загінульм зямнымі цывілізацыям, але ж чамусыці мы ня вельмі съпяшаемся даведацца пра іх лёс. Магчыма таму, што гэта было “дзеесьці там” і цяжка паверыць у тое, пра што піша нехта. Але ж, калі ты сам паспрабуеш знайсці адказ на невядомае, асабліва на сваёй роднай зямлі, то ты ўбачыш (праз нейкі час), як ўсё пачало выглядаць “па-іншаму”. Вядома ж, сёньня чалавецтва “звыклася” з запускамі касымічных ракетаў, з дасыледаваньнем Месяца,

планетаў сонечнай сістэмы і далёка за яе межамі. Магчыма, толькі нейкая цікавасць да НЛА, яшчэ падштурхоўвае нас прыслухоўвацца да новых звестак у галіне астранаўтыкі. Мы добра ведаем імёны беларускіх касманаўтаў Пятра Клімука і Уладзіміра Кавалёнка, якія зазірнулі за межы зямной стратасфэры, але мала каму вядома імя беларуса з Наваградчыны Барыса Кіта — акадэміка Міжнароднай астранаўтыкі, які распрацаваў касмічнае паліва для караблёў “Апалон”, што дасягнулі Месяцу. Міжтым, беларускі Кіт дае практычныя парады для падрыхтоўкі касмічных палётаў на Марс і ўпэўнены, што гэтая мара хутка зайдзе сінцца.

У 1930-40-я гады на Беларусі, па вёсках Случчыны, малявала дываны Алена Кіш. Нават сέньня кожны чалавек, які пабачыў гэтыя творы (шэдзўры народнага мастацтва), ня здолее застацца абыякавым, бо творы мастакі “прымусіць” яго паглыбіцца ў райскае жыццё, якое нарадзіў сваімі роздумамі народны творца. За меж бульбы (столькі каштавала праца над адным маляваным дываном памерамі 150x180 см) Алена Кіш стварала ня толькі зямную ідылію райскага жыцця. Сваімі працамі яна па-мастаку матэрыйлізавала нацыянальны менталітэт, духоўную ідылію беларускай, як і сусветнай супольнасці...

Падобную ідылію Райскага жыцця мы зможем пабачыць на маляваных дыванах Язэпа Драздовіча, Фёдара Сухавілы, Галіны Заяц, Ядзевігі Вайцешак ды іншых мастакоў, якія захавалі ў сваіх творах невымаўленую прыгажосць беларускай Душы, з мастакімі густам упрыгожылі, адухатварылі. Яе кветкамі родных лугуў, зусім нежахлівымі звяярамі ды сапраўднымі райскімі птушкамі... а вакол гэтага Раю — Месяц высьветліў у начы маляўнічыя сялянскія хаткі, цэрквы, магутныя замкі; белья лебедзі задуменна плынуць па ціхай роўніці ляснога возера... Усё гэта павінна было ахоўваць і зберагчы тое Райскае жыццё, той Райскі сад, які заўсёды існаваў ва ўяўленыні беларусаў. Менавіта гэтая эстэтычная радасць успрымання незямнога, “райскага жыцця” заўсёды жыла, эстэтычна прысутнічала на беларускіх абразах “Нараджэнне Маці Боскай” (1649, аўтар — Пётр Яўсеевіч з Галынца), “Маці-боская Адзігітрыя неўядальны цвёт” (XVII ст., в. Басыценавічы Мсыціслаўскага р-ну), на драўляных скульптурах “Засмучанага Хрыста”, размалёваних куфрах, дзвіносных народных карцінках дапамагала беларусам на працягу стагоддзяў захоўваць і працягваць свае невычэрпныя нацыянальныя пошуки духоўных формаў жыцця негледзячы на самыя жорсткія і неспрыяльныя зынешнія ўмовы.

Зямному, як і мастацкаму Раю, даволі складана “дастукацца” і “прабіцца” да сэрцаў людзей... Нібыта сяляпяя, брыдзем мы, людзі, па дарозе Жыцця, не здзяліваючы Тых, хто марыў і ствараў для нас Рай на зямлі. Колькі павінна часу мінуць, каб сумленне начало біць у званы нашай Памяці, варушыць лісце з апаўшых галінак Райскага саду... Няма пакуль на гэта адказу, бо моцна пераканана і накіравана будзем сέньня толькі “сваё, асабістое” і ахоўваем яго з лютасцю ад людзей!.. Але чаму мы адмаўляємся ад родных скарбай?

Навошта глытаем атруту з зялёнага шкла? Навошта здраджваєм родным, кахраным, тым, хто не падзяляе нашы ідэалагічныя, рэлігійныя, прафесійныя і нацыянальныя погляды? Навошта зьбіваем да крыві тых, хто бароніць сέньня родную мову, хто жадае, каб Памяць імёнаў са святога Алтара Бацькаўшчыны асьвятляла шлях да нашай Будучыні? Навошта адмаўляємся сέньня ў беларускіх школах вывучаць прадметы на роднай мове? Чым ды каму перашкаджаюць вершы Ларысы Геніош — герайчнай Пакутніцы беларускага народа XX стагоддзя, якая “стварае свае вершы быццам прадзе дзвіосную кудзелю і тчэ на бабуліных кроснах узоры... з патаемных словаў?” (Д. Бічэль-Загнетава)

“Ёсіць Край адзін пад прамяністым небам,
Даступны толькі майм сном,
Дзе гожы луг ля цёмна-сініх грэбняў
Засланы снегжна-белым туманом.
Там недзе ў хваліх рэкай перазвоніх,
У палёх, дзе зацвітаюць вясількі,
У ачах дзяўчат і ясных лехаў лёну
Губляе неба пудны свой блакіт.

...Ёсьць Край адзін, аквечаны юргіній,
 Край ткани зеленъю на ўзорыстых краснох,
 Край вышываны ў пацеркі калінаў,
 Дзе нач з расой сяде на парог.
 І чэша косы доўга, задуменна,
 Уплятае зоры ў цемень валасоў,
 Блядзя руکі вышлягае сонна
 І надзіць месяц, каб апаў далоў.
 Ёсьць Край адзін, так съвету мала знаны,
 Дзявочы край між сіні і зарніц,
 Дзе дню насустроч конь іржэ буланны,
 Гатовы ў полі вечер даганіць.
 Вятрамі чэсаны і росамі ўмыты,
 Дзе гоні з сонцам мерае сявец,
 І гнецца ў пояс каласамі жыта...
 Ёсьць Край адзін – мой цэлы, цэлы съвет.

(Л. Геніош. Ёсьць край адзін.)

Тут кожнае слова, нібытга чарадзейная малітва, якая да сэрца зямлі і нябёсаў прамаўляе закаханасыць да родных ніў з-пад Нёманскага краю і дорыць кожнаму чудоўны і нязгасны прамені беларускага Жыцця... Пачутае слова, як нечаканы мяドок, што на кавалачак хлеба табе ўсалодзіў Усіявышні, пачуўшы малітву з пальміяных вуснаў песьняра... Як нечаканая хвала прыходзіць у душу прыемнае замілаваныне... Яно ўскалыхвае твой “паснуўшы бераг” пачуцця і роздумаў, і з гэтай хвіліны будзе заўсёды абуджаць яго цеплыней беларускіх паэтычных гукаў, якія ня згаснуць у тваім сэрцы ніколі...

Але ж, як уяўіць, што гэтыя пішчотныя слова напісала жанчына, якая сем бясконцых гадоў змагалася за жыццё ў залільдзельных бараках паўночнай Інты, у жахлівым ГУЛАГу, над якой пасыля Яе вызвалення зыдзекваліся ды імкнуліся абразы зэльвенскія мясцовыя дзяржавы “павадыры”. Уяўіць сёньня гэта, як і адчуць Яе боль, Яе смутак, Яе закаханасыць у Беларусь – ёсьць найпершая патрэба для выхаванья беларускіх дзяўчат і хлопцаў. Без асэнсаванья духоўнага подзвігу Ларысы Геніош немагчыма будаўца будучыню на роднай Беларусі...

Яе хвалюючае слова, Яе перачуты боль, Яе съядомае прышэсьце на Алтар беларускіх малебных словаў – абуджала і абуджает спрадвечную Памяць у тых, хто жыў калісьці на роднай зямлі, хто заўсёды за волю змагаўся, “каб выкаваць веліч ідэяў у чынну, То попел падзеяў раз іскрыць ў пажар, Каб немагчымае стала магчымым!” (Л. Геніош “Кахаць”. Лагер Інта, 1952 г.). Прышыгальная энергетыка духатворчага жыцця Л. Геніош нібыта варожыць, нібыта мілует, нібыта ўзносіць мяне ў касымічную Вышынню на рэальную планету Праўды, чалавечай шчырасыці і сусъветнай Прыгажосыці...

“Зямля мая, якая ўзгадвала душу мою, атуліла мяне з дзяцінства вялікай любоўю бацькоў, сялян і кожнага дружца, поля каласістага, сёньня чакала мае ўдзичнасці, мае любові. Душа мая трапляталася ў маіх вершах, і ўсё да мяне прыслухаліся, нават чужыя... Чаму так страшна азвяярлі людзі? Няўжо навечна? Няўжо гэта той народ наш, за які так спакойна я йшла на мучэнні? Што яны будуць рабіць, “калі прачнеца Бог” і узварушыца іхніе сумленыне?

Людзі ж з маладосці мае быўлі літасцівія, спагадлівія ў няшчасыці: з чаго атупелі, што іх зъяніла, навучыла думаць аб сабе, толькі аб тэлевізарах і мэблях, аб “каўрах” і матацыках, а где ж сумленыне? Як акрэсыліць цяпер паняще-чалавек? Што рабілі б такія, каб іх усадзіў у адну яму, як ёсьць у Васіля Быкава? Як яны захоўваліся да сябе ўзаемна ў ablічы небяспекі? – баюся думаць”.

(Л. Геніош. “Споведзь”)

Калі ў 1990 г. у “Маладосці” была надрукаваная “Споведзь” Л. Геніош, то я успрымаў яе, як зямное Ўзынясеньне Песняри і Патрыёта ў Сусъветны Храм Жыцця. “Споведзь” стала для мяне другім вялікім адкрыццём пасыля знаёмства з творчасцю Я. Драздоўчіча. Трэцім стала асабістасць з Міколам Ермаловічам і ягонымі працамі па “Старжыгнай Беларусі” і, асабліва, з “Тугаркамі пра тое, што баліць”. На вялікі жаль, белару-

сы не зьбераглі Міколу – сапраўднага духоўнага Вешчуна (невідушчага, як і Гамэр) сваёй Краіны. Ён трагічна загінуў пад коламі “жалезнага каня” ў цэмры менскіх дарог.

Як “лёгка” мы губляем Тоё, што жыць павінна “для ўсіх”, як хутка забываєм Тоё, што зроблена Асілкамі духа ў найцяжэйшых варунках жыцця для тых, хто будзе жыць апасыля… О, людзі, чаму не зразумець Вам стон души пакутнай, засмучанай жальбой пра Вас і Вашу будучыню… Чаму ня чуеце Вы слова песняра, якога імкнуліся расьпяць на крыж Яны, каб у задавальнені глядзець, як памірае ў пакутах Ён. Ды толькі Дух ўзыняўшыся да зорных мрояў небасхілаў Вечнасці, дзе праведна жывуць… Ужо не памірае ў ”зямным” звычайнім вымярэніні…

“Ты хочаш жыць для Беларусі,
Служыць ёй хочаш у барацьбе.
Таму, мой сябра, і звярнуся
Я з гэтым словам да цябе.
Прымай жа праўду ты бяз страху,
Як некалі прыняў Кастусь:
Няма цяжкага больш шляху,
Чым у змагара за Беларусь.
Але ты йдзі ім непахісна,
Хоць будзе ѹ цяжка для цябе
Ісьці пад крыкам ненавісным
Насуперак чужой гразьбе…

.....
Гэта пры нас Беларусь забівалі,
Гэта пры нас ёй магілу капалі,
Ды аб ратунку яе мы не дбалі,
Мы яе ворагу самі аддалі.
Многія з нас нават катамі сталі,
Разам з прыблудамі білі, тапталі,
Гналі яе, ёй у очы плявалі,
Мы ж гэта шчасцем яе называлі…
Толькі адны мы ѹ гэтым віноўны,
Толькі адным нам і мераю поўнай
Вечнай агідай адмерана будзе,
Бо не падставілі ёй свае грудзі,
Каб засланіць імі Маці-Радзіму.
Гэта бо ёсьць толькі і ёсьць тым адзіным,
Чым здабываюць жыцьцё і свабоды.
Гонар і славу Айчыне й Народу.

(M. Ермаловіч “Гутаркі пра тое, што баліць” 1976 г.)

Вяртаньне з небыцця гістарычнай Памяці беларусаў і асэнсаваньне Яе – ёсьць найвялікшая патрэба для працягу духатворчага жыцця славутых продкаў, як і найпатрэбнейшы лекавы напой для ўзмацнення стомленай, амаль стражданай Веры чалавека ў лепшае жыцьцё. Толькі праз духоўнае ўзаемадачыненне кожнага чалавека да мінулага і дня сённяшняга, разам з пераучуваннем сваёй асабістай адказнасці за зробленое (ці ня зробленое ѹ жыцьці), можа адбыцца і спраўдзіцца Адвечная мара народа. Толькі тады духоўныя слова, пачуцьці і справы Асілкаў пачнуць матэрыялізоўвацца і набываць сваю новую, цудадзейную форму Жыцця, каб наблізіць той дзень “між сіні і зарніц” (Л. Геніюш). Як неабходна для гэтага съвятая Ахвярнасць і нязгасная Воля, каб народ твой стаў Шчаслівым, Заможным, Вольным, Прыгожым і сапраўдным Творцам зямнога і сусветнага лёсу.

Толькі тады нашы дзіўныя зямнія сны наблізіцца да нас, як цёплы летні дождж і абудзяць сваёй невымоўнай Прыгажосцю… як і бясконцасцю Пазнаньня невядомага, але заўсёды чаруючага таямніцай зорнага акіяна Нябесаў.

І тады мы пабачым, як з беларускай зямлі ўзрастуць дзівоснай прыгажосці кветкі

і “харства прыйдзе час. Знайдуцца людзі, іх пашле Бог і выдасьць новае пакаленне народу на пакрасу жыцця” (Я. Драздовіч). О, як хочацца верыць у гэта... Як хочацца верыць, што мядовы нектар гэтых кветак верне чалавеку яго Глыбінную памяць, якая абудзіць нацыянальна-гістарычную съядомасьць Грамадзяніна і Жыхара планеты Зямля...

Як хочацца верыць у набліжэнне дня Праўды жыцця, Праўды пачуццяў, якія пранікнуць ва ўсе родныя куточки і разыятуцца, запульсуюць мільярдамі прыгожых праменічыкаў па ўсім Сусьвеце... Узынясцца, каб апавяданец Уладару Сусьветаў пра незвычайных зямных людзей, народжаных на Беларусі.

